

УДК 94(477.74-25):341.81

DOI <https://doi.org/10.24919/3083-6158.17/59.5>

Анна МАЛІНІНА

здобувач PhD кафедри історії та філософії, Бердянський державний педагогічний університет, вул. Жуковського, 55а, м. Запоріжжя, Україна, індекс 69003 (a.malinina@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5475-0694>

Бібліографічний опис статті: Малініна, А. (2025). Пруський віце-консул Александр Ріглер. *Українські історичні студії*, 17 (59). 39–48. doi: <https://doi.org/10.24919/3083-6158.17/59.5>

ПРУССЬКИЙ ВІЦЕ-КОНСУЛ АЛЕКСАНДР РІГЛЕР

Анотація. Мета дослідження полягала у вивченні діяльності Александра Ріглера на посаді прусського віце-консула, а також окресленні його біографічних даних. Встановлено особливості інтеграції А. Ріглера в життя одеської громади, його професійну взаємодію з генеральним консулом Ернстом Масом та місцевою бюрократією, а також специфіку діяльності консульських представників Пруссії в регіоні. **Методологія дослідження** полягала у використанні принципів історизму, аналізу архівних документів, їх порівняння та синтезу. **Наукова новизна:** вперше здійснено комплексне дослідження діяльності Александра Ріглера як прусського віце-консула в Одесі, зокрема вивчено його зв'язки з Бессарабією, Поділлям та Волинню, а також виявлено його прагнення дистанціюватися від підпорядкованості генеральному консулу в Одесі. **Висновки.** Призначення Александра Ріглера на посаду прусського віце-консула в Одесі було важливим кроком у зміцненні присутності Пруссії в Південній Україні. Його діяльність стала частиною загальної стратегії розширення консульської мережі, спрямованої на захист торговельних і політичних інтересів у регіонах зростаючого економічного значення. Водночас, перебуваючи на посаді віце-консула, А. Ріглер фактично виконував свої обов'язки поза межами Одеси, зосереджуючи увагу на регіонах Бессарабії, Поділля та Волині. Така практика відображала як географічні пріоритети прусської дипломатії, так і прагнення А. Ріглера дистанціюватися від підпорядкування генеральному консулу в Одесі. Його прагнення дистанціюватися від консульства в Одесі викликало спротив місцевої бюрократії та генерального консула Ернста Маса. Біографія Ріглера залишається недостатньо дослідженою, що відкриває перспективи для подальшого вивчення історії прусських консульських представництв у регіоні.

Ключові слова: Александр Ріглер, Ернст Мас, прусське консульство, Одеса, Бессарабія, Поділля, Волинь, дипломатія Пруссії.

Anna MALININA

Postgraduate Student, Berdiansk State Pedagogical University, 55a, Zhukovskoho Str., Zaporizhzhia, Ukraine, postal code 69003 (a.malinina@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5475-0694>

To cite this article: Malinina, A. (2025). Prusskyi vitse-konsul Aleksandr Rihler [Prussian Vice-Consul Alexander Riegler]. *Ukrainski istorychni studii – Ukrainian Historical Studies*, 17(59). 39–48. doi: <https://doi.org/10.24919/3083-6158.17/59.5> [in Ukrainian].

PRUSSIAN VICE-CONSUL ALEXANDER RIEGLER

Summary. The purpose of the study is to examine the activities of Alexander Riegler as Prussian Vice-Consul and to outline his biographical data. The peculiarities of Riegler's integration into the life of the Odesa community, his professional interaction with Consul General Ernst Mas and the local bureaucracy, as well as the specifics of the activities of Prussian consular representatives in the region are established. **The research methodology** was based on the principles of historicism, analysis of archival documents, their comparison and synthesis. **Scientific novelty:** for the first time, a comprehensive study of Alexander Riegler's activities as Prussian vice-consul in Odesa was carried out, in particular, his ties with Bessarabia, Podillia

© Малініна Анна, 2025

ISSN 3083-6158 (print) ISSN 3083-6166 (online)

and Volyn were studied, and his desire to distance himself from subordination to the consul general in Odesa was revealed. **Conclusions.** The appointment of Alexander Riegler to the post of Prussian vice-consul in Odesa was an important step in strengthening Prussia's presence in southern Ukraine. His activities were part of the overall strategy of expanding the consular network to protect trade and political interests in regions of growing economic importance. At the same time, while holding the position of vice-consul, Riegler actually performed his duties outside Odesa, focusing on the regions of Bessarabia, Podillia, and Volhynia. This practice reflected both the geographical priorities of Prussian diplomacy and Riegler's desire to distance himself from subordination to the Consul General in Odesa. His desire to distance himself from the consulate in Odesa provoked resistance from the local bureaucracy and Consul General Ernst Mas. Riegler's biography remains insufficiently researched, which opens up prospects for further study of the history of Prussian consular offices in the region.

Key words: Alexander Riegler, Ernst Mas, Prussian consulate, Odesa, Bessarabia, Podillia, Volhynia, Prussian diplomacy.

Постановка проблеми. Щодо пруської консульської системи консул Бернхард Кьоніг у 1853 р. писав, що вона не є чимось завершеним, має коротку історію і ще не досягла того рівня, який мають деякі інші країни. При цьому уряд Пруссії останнім часом приділяв їй все більше уваги, відкриваючи нові та реорганізуючи вже наявні консульства, а також розробляючи план подальшої розбудови консульської мережі (von König, 1854, s. 22). Етапом такої розбудови стало створення генерального консульства Пруссії в Одесі з підпорядкуванням йому низки структур в Азово-Чорноморському регіоні, що стало складовою частиною процесу розширення мережі іноземних консульських представництв у портових містах Півдня України (Лиман, Константинова, 2015a; 2015b; 2018a; 2018b; 2018c; 2020; Константинова та ін., 2016; Лиман та ін., 2017; Lyman, Konstantinova, 2016a, 2016b, 2017, 2019, 2021a, 2021b). Водночас у підпорядкуванні тамтешніх генеральних консульств були тільки кілька віце-консулів, які базувались не в портових містах. Одним з таких винятків став віце-консул Александр Ріглер.

Аналіз досліджень. Відзначимо, що дослідження, яке б комплексно висвітлювало питання діяльності пруських консулів в містах Південної України, досі не існує. Водночас дореволюційна та радянська історіографія звертала увагу на загальні аспекти діяльності консульських установ регіону та імперії. Останніми десятиліттями інтерес до інституту консулів поживавився. Разом з роботами краєзнавчого характеру з'явилися ґрунтовні дослідження Ігоря Лимана та Вікторії Константинової.

Мета статті – з'ясування подробиць діяльності А. Ріглера на цій посаді та взаємин, базуючись переважно на архівних матеріалах Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz (GSPK) у Берліні.

Виклад основного матеріалу. Постать віце-консула Александра Ріглера є практично обійденою в історіографії. Винятком є лише стаття І. Лимана і В. Константинової про пруських консулів на Півдні України (Lyman, Konstantinova, 2020), в якій безпосередньо А. Ріглеру присвячено півтори сторінки. Тож метою статті є діяльність Александра Ріглера на посаді пруського віце-консула, а також окреслення його біографічних даних.

Консульський представник Пруссії Александр Ріглер за ступенем своєї інтегрованості в життя одеської громади був повною протилежністю своєму керівникові, генеральному консулу Пруссії в Одесі Ернсту Масу. На відміну від останнього, ми не знаходимо Александра Ріглера ні серед представників одеського міського самоврядування, ні серед місцевого купецтва, ні серед благодійників Одеси.

Більш того, на момент створення генерального консульства Пруссії Александр Ріглер взагалі не фігурував серед одеситів. Сама поява його в підпорядкуванні Ернсту Масу стала черговим кроком з посилення пруської консульської присутності як у портових містах Азово-Чорноморського регіону, так і за їх межами.

Через 2 роки після того, як з перетворенням у 1861 р. консульського представництва на генеральне консульство Пруссії в Одесі в його пряме підпорядкування зі зміною статусу увійшли консульські представництва у Бердянську і Таганрозі, зовнішньополітичним відом-

ством Пруссії була звернута увага на Бессарабію, Поділля та Волинь. Саме у зв'язку з розглядом кандидатури на представлення там прусських інтересів у справі *Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz* «Консульство в Одесі. Том 3. Грудень 1850 – червень 1868» і відклався перший документ, у якому фігурує Александр Ріглер. Це був датований 13 квітня 1863 р. лист до Міністерства закордонних справ у Берліні самого А. Ріглера, який фігурував там як землевласник з *Villa St. Marino bei Chotin*.

Наступного свого листа Отто фон Бісмарку в Берлін Александр Ріглер написав 23 квітня 1863 р. уже з Бремену. В обох листах містилось посилення на генерального консула в Одесі Ернста Маса.

Офіційний Берлін відреагував на ці листи 28 квітня і 20 травня.

1 (13 червня) Александр Ріглер знову ж таки з *Villa St. Marino bei Chotin* написав нового листа до Бісмарка, яке було зареєстроване в Берліні 22 червня.

У відповідь на звернення Міністерства закордонних справ Пруссії щодо А. Ріглера від 20 травня 1863 р. прусський посол у Петербурзі Генріх Александр фон Редерн (*Heinrich Alexander von Redern*) надіслав докладний лист до Берліна 23 липня (4 серпня). У Берліні він був зареєстрований 8 серпня, а вже за 6 днів Міністерство закордонних справ Пруссії дало фон Редерну свою відповідь. На цей лист прусський посол у Петербурзі відреагував 13 (25 вересня), повідомивши при цьому, зокрема, і про лист Александра Ріглера, написаний йому з Бессарабії 25 серпня (6 вересня). Оригінал цього листа фон Редерн також надіслав до Берліну.

Далі вже вступили між собою у зносини щодо А. Ріглера профільні Міністри в Берліні: лист Міністра закордонних справ до Міністра торгівлі був складений 7 жовтня; Міністр Генріх Фрідріх Август фон Іценпліц (*Heinrich Friedrich August von Itzenplitz*) відповів Отто фон Бісмарку 22 жовтня; 24 листопада від Бісмарка був спрямований до Іценпліца наступний лист; Міністр торгівлі відповів Міністру закордонних справ 3 грудня.

Всі ці документи стосувались процедури призначення Ріглера представником Пруссії. Розглядалися різні варіанти йменування його посади: консул (віце-консул) у Бессарабії, Поділля та Волині, консул (віце-консул) у Бессарабії тощо. При цьому зверталась увага як на потенційні інтереси Пруссії у регіонах, про які йшлося, так і на стан наявної консульської мережі. Зокрема, згадувалось, що у регіонах, які примикали до Бессарабії, Поділля та Волині, прусські консульські представництва діяли не тільки в Одесі, але і в Яссах та Галаці (*GSPK, 1850–1868*). Втім, останні два перебували вже за межами Російської імперії (і віце-консульство в Галаці, і консульство в Яссах підпорядковувались генеральному консульству Пруссії в Бухаресті, а всі ці установи належали до складу прусських консульських представництв на території Туреччини) (*Preussisches Handelsarchiv, 1863, s. 6*).

Зрештою, у чернетці стандартного указу про призначення, датованій груднем 1863 р., Александр Ріглер йменувався віце-консулом в Одесі. Щодо цієї чернетки звернемо увагу на те, що статус Ріглера на заздалегідь заготовленому бланку значився як «купець», але потім це слово було закреслене і замість нього вписане «землевласник».

Вже після складання цієї чернетки, 23 грудня 1863 р. Міністерство закордонних справ Пруссії звернулось з листами щодо цього призначення до прусського посла у Петербурзі фон Редерна і до самого Александра Ріглера. Причому і в цих, і в інших документах, які були складені у Міністерстві закордонних справ Пруссії у грудні 1863 р., йшлося не просто про призначення віце-консула, а про віце-консульство в Одесі.

Залишалась не врегульованою низка питань, пов'язана з визначенням меж компетенції Ріглера і змінами для генерального консульства в Одесі, які тягло за собою утворення віце-консульства.

Сам Александр Ф. Ріглер написав до Міністерства закордонних справ Пруссії 24 січня 1864 р., причому цей лист був складений, як і більшість попередніх, у *Villa St. Marino bei Chotin*, а підписуючись, свій статус Ріглер продовжував зазначати той самий, що і в попередніх листах, а ще не як віце-консул.

30 січня (11 лютого) 1864 р. до Бісмарка написав генеральний консул в Одесі Мас, посилаючись на документ (*Declaration*) від 29 грудня щодо прусського віце-консульства в Одесі.

Відповідаючи на лист Міністерства закордонних справ Пруссії від 23 грудня 1863 р., пруський посол в Петербурзі 19 (31 березня) 1864 р. писав про Александра Ріглера як про віце-консула в Одесі, який відповідає за Бессарабію, Волинь та Поділля. Свою доволі докладну відповідь на цей лист фон Редерна Міністерство дало 19 квітня, а посол, у свою чергу, відповів Берліну з Петербургу 13 (25) квітня. 8 травня Міністерство закордонних справ Пруссії зв'язалося щодо статусу Ріглера з Міністром торгівлі фон Іценпліцем. Через 6 днів Міністерство закордонних справ одержало надісланий ще 22 квітня (4 травня) лист від пруського посла у Петербурзі, в якому, як і в попередньому листі фон Редерна, фігурував варіант облаштування віце-консульства в Більцях (Beltzi, Beltz) у Бессарабії (нині це місто на півночі Молдови). В листі посла з Петербургу до Міністерства у Берліні від 12 (24) червня про Більці вже не згадувалось.

Сам Александр Ріглер написав до Берліна 31 травня (12 червня) 1864 р. все з тієї ж своєї адреси в Бессарабії – Villa St. Marino bei Chotin. На цьому своєму листі, на відміну від листів попередніх, він вже підписався як пруський віце-консул. Щоправда, не уточнивши, що він є віце-консулом у Одесі.

1 (13) січня 1865 р. Ріглер писав до Міністерства закордонних справ вже з Одеси, йменує віце-консулом в Одесі для Подільської, Волинської та Бессарабської губерній.

10 січня 1865 р. в Кам'янці-Подільському було складене звернення до Бісмарка щодо Александра Ріглера пруського віце-консульства в Одесі для Подільської, Волинської та Бессарабської губерній, який особисто підписали 266 вихідців з Пруссії.

У наступних документах справи, датованих 16 лютого, 4 лютого (6 березня), 3 квітня, 7 (19) квітня і 9 (21) вересня 1865 р., Ріглер продовжує фігурувати як віце-консул, але в них вже не міститься уточнення, що він є віце-консулом у Одесі. Натомість у них фігурують Бессарабія, Хотин і Villa St. Marino bei Chotin.

За 1866 р. у справі відклався лише 1 документ, який стосується Александра Ріглера. І той був надісланий Ріглером до Берліну значно пізніше. Йдеться про копію колективного листа, складеного в Дунавцях 30 жовтня (11 листопада) 1866 р. Почерком самого Александра Ріглера на цій копії написано лише «королівський пруський віце-консул» і поставлено підпис. Документ був скріплений круглою печаткою із зображенням пруського орла та написом “Königl. Preussisches Vice-Consulat zu Odessa”.

Щодо цього листа 7 (19) лютого вже 1867 р. з Дунавців Ріглеру в St. Marino біля Хотину писали троє вихідців з Пруссії. Згодом як копія листа від 30 жовтня (11 листопада) 1866 р., так і оригінал листа від 7 (19) лютого 1867 р. були надіслані Александром Ріглером до пруського посла в Петербурзі, а той 13 (25) червня 1867 р. переслав обидва документи разом із своїм супровідним листом до Міністерства закордонних справ Пруссії.

Ще раніше, 14 (26) лютого 1867 р. посол у Петербурзі писав до Міністерства закордонних справ Пруссії щодо дозволу «королівському віце-консулу з Villa St. Marino» Александру Ріглеру на відпустку і про тимчасове виконання його обов'язків Людвігом Крюгером (Ludwig Krueger).

Як свідчать наступні документи справи, Александр Ріглер поїхав до Берліну. Саме звідти він 8 березня 1867 р. написав листа до Міністерства закордонних справ Пруссії, зареєстрованого в останньому вже 9 березня. Підписався Александр Ріглер як королівський пруський віце-консул і землевласник. Зазначив він і свою адресу в Берліні: “Dr. Rigler, Lützowertwegstr. 1 a”.

Практикуючий хірург, акушер Ріглер дійсно у цей час мешкав у Берліні, причому саме за тією адресою, що зазначив пруський віце-консул: у адресній книзі Берліна за той самий 1867 р. знаходимо запис “Rigler J., Dr., pract. Arzt, Wundarzt u. Geburtshelfer, Lützowertwegstr. 1 a. 8–9, 4–5” (Bünger, 1867, s. 502). Як впливає з наведеного, в цій же адресній книзі розпису будинків із зазначенням перехрестя Ріглер мешкав у будинку, який стояв другим від перехрестя Lützowertwegstraße та Potsdamerstraße (Bünger, 1867, s. 133).

Причому це був єдиний не те що доктор (лікар) Ріглер (J. Rigler), але й взагалі Ріглер (Rigler), зазначений у цій адресній книзі.

Тож маємо підстави стверджувати, що саме цей родич віце-консула Александра Ріглера був тим доктором Іоганнесом Ріглером (Dr. Johannes Rigler), практикуючим лікарем, який у 1873 р. опублікував книгу «Медичний Берлін» (Rigler, 1873, s. 444). Ріглер написав книгу «Про наслідки травм на залізниці...» (Rigler, 1873, s. 132) і вважається «винахідником» слова “siderodromophobia”, яке означає страх перед залізничними поїздками (Jones, 2017, p. 207).

Мешкаючи в Берліні у квартирі лікаря Іоганнеса Ріглера, віце-консул Александр Ріглер 11 березня 1867 р. написав розлогу, на 7 аркушів, промеморію на адресу Міністерства закордонних справ Пруссії, де описав як обставини свого призначення на посаду віце-консула, так і специфіку діяльності в регіоні. Підписався Ріглер, знов ідентифікуючи себе як віце-консул не в Одесі, а у St. Marino в Бессарабії.

Наздогін до цієї промеморії Ріглер, підписавшись вже просто як віце-консул, без уточнення місця розташування консульської установи чи її назви, написав 17 березня у Потсдамі листа до свого керівництва в Берліні. Кілька разів пославшись на свою промеморію, Александр Ріглер цим документом продовжив ту ж лінію, яку доволі послідовно проводив і раніше – пошук варіантів посилення пруських позицій у регіоні, за який він відповідав, з одночасним покращенням власних позицій.

Як у цій промеморії, так і в попередніх документах, які складались Ріглером, доволі неприховано проглядало ігнорування ним своєї підпорядкованості генеральному консулу в Одесі та носіння звання віце-консула саме в Одесі.

Таке порушення субординації помічали і можновладці та чиновники на місцевому рівні. Для бюрократії Російської імперії це було неприродним. Крім того, представники цієї регіональної бюрократії розуміли, що така позиція підлеглого мала викликати незадоволення і самого генерального консула Маса. А Мас тоді вже давно користувався авторитетом і мав великий вплив у Одесі, у тому числі серед представлених там органів влади.

В цьому контексті можна вважати очікуваним появу документу, в якому йшлося про порушення Ріглером субординації. Цим документом став франкомовний лист дипломатичного чиновника при Новоросійському і Бессарабському генерал-губернаторі Лева Іосіфовича Івановського (підписався як Leon Iwanowski), написаний у Одесі 18 (30) березня, що надійшов на ім'я генерального консула в Одесі. Дипломатичний чиновник писав Масу про те, що в останньому своєму звіті Бессарабський губернатор інформував Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора, що пан Ріглер, який носить звання віце-консула Пруссії в Одесі, повідомив йому, губернатору, що після приєднання до королівства Пруссія королівства Ганновер, курфюрства Гессен, герцогства Нассау та міста Франкфурта їхні піддані отримують пруські паспорти.

Щодо цього звернення Александра Ріглера у Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора було звернено увагу на те, що Ріглер діяв «через голову» пруського генерального консульства в Одесі. Тож сам генерал-губернатор Павло Євстафійович (Пауль Деметріус) Коцебу доручив своїй дипломатичній канцелярії повідомити Ернсту Масу, що він вважає такий демарш віце-консула неприпустимим.

Отримавши цього листа, Ернст Мас не став «розбиратись» із Ріглером самостійно, натомість написавши про цю справу на бланку генерального консульства в Одесі 1 (13) квітня 1867 р. до Міністерства закордонних справ Пруссії. До цього документа Мас долучив і копію листа Лева Іосіфовича Івановського.

Лист генерального консула був зареєстрований у Берліні 21 квітня, а 20 квітня (2 травня) 1867 р. щодо віце-консула в Одесі Ріглера до Міністерства закордонних справ Пруссії вже написав пруський посол у Петербурзі.

Вже наступного дня після надіслання листа на бланку генерального консульства в Одесі Ернст Мас написав персонально до свого керівника в Берліні неофіційного листа, де доволі докладно розписав розвиток ситуації з Ріглером, звернувши увагу як на його офіційний статус, так і на обставини останнього від'їзду Ріглера до Берліна, при цьому цитуючи наявні у генеральному консульстві документи.

Наступним же документом, підшитим до справи «Консульство в Одесі. Том 3. Грудень 1850 – червень 1868», є карта проживання, яка дає уявлення про офіційний статус Ріглера, зафіксований написами на печатці та бланку. Там містились формулювання “Seiner Königlichen Majestät von Preussen Vice-Consulat zu Odessa für Volhynien-Podolien-Bessarabien” і “Gegeben zu Odessa den <...>. Der Königlich Preussische <...> Consul”. Бланк був заповнений почерком самого Александра Ріглера, дата зазначена 1 січня 1866 р., між словами “Preussische” та “Consul” рукою Ріглера вписана велика літера V, що означала його статус віце-консула. На круглій печатці, якою була скріплена ця карта, є напис “Königl. Preussisches Vice-Consulat zu Odessa”. Це була та сама печатка, якою була завірена вже згадувана копія колективного листа, складеного у Дунавцях 30 жовтня (11 листопада) 1866 р.

Продовженням листування стали складений в Міністерстві закордонних справ Пруссії 28 травня 1867 р. лист, адресований «віце-консулу пану Ріглеру в St. Marino (біля Хотину в Бессарабії)»; лист прусського посла в Петербурзі до Берліна від 30 травня (11 червня); написаний Ріглером у Villa St. Marino 31 травня (12 червня) лист до Міністерства закордонних справ Пруссії (тут Ріглер називає себе королівським віце-консулом для Волині, Поділля та Бессарабії); лист прусського посла в Петербурзі до Міністерства в Берліні від 2 (14) червня; лист Міністерства до посла в Петербурзі про «віце-консула Ріглера в St. Marino» від 25 червня; складений Міністерством 23 червня екстракт листа Ріглера від 31 травня (12 червня); лист Міністерства закордонних справ до посла в Петербурзі від 27 червня; вже згадуваний лист посла в Петербурзі до Міністерства в Берліні від 13 (25) червня; листи генерального консула в Одесі Маса до Міністерства в Берліні та прусського посла в Петербурзі Генріха VII фон Рейсса (Heinrich VII von Reuss) від 14 (26) липня і лист останнього до Міністерства закордонних справ Пруссії від 28 липня (9 серпня); лист Александра Ріглера із St. Marino прусському послу в Петербурзі від 25 червня (7 липня) та лист посла до Міністерства в Берліні від 3 (15) серпня; лист Міністерства закордонних справ Пруссії до посла в Петербурзі від 5 вересня; лист посла до Міністерства від 23 листопада (5 грудня), а також листування Міністерства у Берліні від 23 і 31 грудня 1867 р.

У листі до Міністерства закордонних справ у Берліні на бланку генерального консульства в Одесі 31 грудня 1867 (12 січня 1868 р.), що стосувалось фінансових розрахунків 1867 р., окремий рядок стосувався «віце-консульства у Villa Marino».

4 лютого 1868 р. щодо Александра Ріглера (спочатку називаючи його королівським прусським віце-консулом для Волині, Поділля та Бессарабії у St. Marino, а згодом скорочуючи це до «віце-консул у Маріно») до Міністерства закордонних справ Пруссії написав Льосевіц (Loesewitz) з Леншов, що біля міста Лассан (нині – земля Мекленбург-Передня Померанія). Міністерство у Берліні відповіло Льосевіцю 14 лютого.

2 (19) березня до Міністерства в Берліні на бланку генерального-консульства написав Ернст Мас, називаючи Ріглера «віце-консул у Villa Marino». Щодо цього листа Міністерствл закордонних справ Пруссії 13 березня звернулось до посла в Петербурзі, а посол Генріх VII фон Рейсс відповів Берліну 14 (26) березня.

6 квітня 1868 р. з адресою “Villa St. Marino” до посла Пруссії в Петербурзі був надісланий розлогий, на 9 аркушів, лист Александра Ріглера, де той називав себе «королівський прусський віце-консул на Півдні Росії» і розписував низку подробиць своєї біографії та служби (включно з тими, що відбилися у консульських документах, що розглядались вище). 9 квітня 1868 р. була складена чернетка документа про те, що прусський віце-консул в Одесі Ріглер призначений консулом Північнонімецького союзу в Аккермані.

Наступними у справі «Консульство в Одесі. Том 3. Грудень 1850 – червень 1868» підшиті надісланий до Берліну навесні 1868 р. оригінал листа Ріглеру ще від 2 січня 1865 р., а також 13 документів листування між Ріглером із St. Marino, послом у Петербурзі, Міністерством у Берліні та Бісмарком за квітень-червень 1868 р. (GSPK, 1850–1868).

У справі «Консульство в Одесі. Том 4. Липень 1868 – липень 1869» Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz (GSPK, 1868–1869), що налічує лише 9 документів, Ріглер згадується ще як віце-консул у листі з Берліну до посла в Петербурзі від 5 грудня 1868 р. Натомість у листі

з Берліна на ім'я Бісмарка від 12 березня 1869 р. вже йшлося про консула Ріглера у Аккермані. Тих же пов'язаних з Ріглером фінансових питань, про які йшлося у листі від 12 березня, стосувався лист від 18 березня 1869 р. 28 травня Бісмарку був направлений з Берліна новий лист, який стосувався фінансових розрахунків за попередній рік. Там, як і в листі генерального консульства Пруссії в Одесі з розрахунками за 1867 р., окремим рядком йшло віце-консульство у Villa St. Marino.

Про Ріглера за часів його перебування ще на посаді віце-консула йшлося у листі генерального консульства в Одесі до Берліну від 17 (29) червня і в листі з Берліну до посла в Петербурзі Генріха VII фон Рейсса від 16 липня 1869 р. Натомість у документі, складеному у Берліні 12 липня 1869 р., йшлося вже про консульство в Аккермані (GSPK, 1868–1869).

Щодо резиденції Александра Ріглера варто звернути увагу на те, що Villa St. Marino bei Chotin в наявних у нашому розпорядженні картах і списках населених міст не присутня. Втім, у кількох документах справи «Консульство в Одесі. Том 3. Грудень 1850 – червень 1868» місце перебування Александра Ріглера прив'язується до села Капиловка біля Хотину (GSPK, 1850–1868). У Хотинському повіті дійсно фігурував такий населений пункт.

У «Списах... пруських консульських службовців, зайнятих за кордоном», надрукованих "Preussisches Handelsarchiv" у 1864, 1866 і 1867 рр., вже наявний віце-консул в Одесі Александр Ріглер.

Король Пруссії призначив колишнього пруського віце-консула Александра Ріглера консулом Північнонімецького союзу в Аккермані 13 березня 1869 р. (Bundesgesetzblatt des Norddeutschen Bunde, 1890, s. 50).

6 жовтня 1871 р. консул Північнонімецького союзу в Аккермані (Хотині) Александр Ріглер вже фігурує як новопризначений генеральний консул Німецької імперії (Deutsches Reichsgesetzblatt Band, 1871).

Тож у 1872–1876 рр. Ріглер (Rigler zu Villa St. Marino bei Chotin) був консулом Німецької імперії в Аккермані, у консульському окрузі якого перебували Київська, Чернігівська, Подільська, Волинська та Бессарабська губернії. У своєму підпорядкуванні Ріглер повинен був мати консульського агента в Аккермані, але ця посада певний час залишалась вакантною (Auswärtiges amt des Deutschen Reiches, 1873, s. 28).

Аналізуючи у 1873 р. торгівлю Російської імперії з Європою за минуле десятиліття, фон Тільман констатував наявність німецького консульства в Аккермані (Бессарабія) з перебуванням консула у Villa St. Marino bei Chotin (зрозуміло, що прізвище Ріглера тут не фігурує, оскільки фон Тільман не навів і прізвищ інших консульських представників). Це консульство належало до «внутрішніх», разом з консульствами в Москві, Варшаві та Ковно. Крім цих, фон Тільман називає німецькі консульства в Архангельську, Онезі, Петербургу (з Кронштадтом), Нарві, Ревелі, Пернау, Аренсбурзі, Ризі, Віндау, Лібау, Одесі, Миколаєві (щодо якого зазначено, що воно тільки створюється), Керчі, Бердянську, Маріуполі, Таганрозі та Ростові-на-Дону (von Thielmann, 1873, s. 608).

На листопад 1874 р. Ріглер залишався консулом у Аккермані (Villa St. Marino bei Chotin) і мав у підпорядкуванні двох консульських агентів: Георга Ратьєна (George Ratien) у Новоселиці (Nowoselitz, Бессарабія) та Генріха Кіля (Heinrich Kiel) у Villa St. Marino (Handbuch über den Königlich Preussischen..., 1874, s. 106).

Згідно з базою даних "Erik-Amburger-Datenbank. Ausländer im vorrevolutionären Russland", Ріглер, який мешкав у Російській імперії з 1858 р., припинив бути консулом Німецької імперії у 1876 р. (Erik-Amburger-Datenbank).

Про те, що Ріглер мав бізнес біля Хотину в Бессарабії навіть у той період, коли перебував на посаді пруського віце-консула в Одесі, свідчить Юлій Едуардович Янсон (1835–1893), який у 1870 р. опублікував свою розвідку «Статистическое исследование о хлебной торговле в Одесском районе» (Янсон, 1870, с. 194–244). Ю. Янсон, посилаючись на дані 1866 р., нарахував у Бессарабії 28 парових млинів, більшість яких, як він писав, розташовувалась у маєтках багатих поміщиків і працювала на потреби їхніх гуралень, а також «для місцевого населення

в буквальному сенсі». Серед названих Янсоном кількох з цих 28 парових млинів був і млин «Ріглера біля Хотину (два постави, робота 120 чвертей на добу)» (Янсон, 2011, с. 202).

Висновки. Таким чином, призначення у 1863 р. землевласника Александра Ріглера, який за 5 років до того перебрався до Російської імперії, на посаду віце-консула, підпорядкованого генеральному консулу в Одесі, стало черговим кроком на шляху розширення мережі консульських представництв Пруссії. При цьому, одержавши статус віце-консула в Одесі, Ріглер мав резиденцію далеко від цього портового міста і представляв інтереси Пруссії у Бессарабії, Поділлі та Волині. Прагнення Ріглера дистанціюватись у своїй діяльності від генерального консульства в Одесі викликало спротив як генерального консула Пруссії Ернста Маса, так і регіональної бюрократії Російської імперії.

В біографії Александра Ріглера продовжує залишатись чимало лакун, тож перспективи подальшого вивчення проблематики полягають як у їх заповненні, так і в написанні комплексного дослідження з історії консулів Пруссії у регіоні.

Джерела та література

- Константинова, В., Лиман, І., Ігнатова, А.** (2016). *Європейське спрямування Північного Приазов'я в імперську добу: британські консульські рапорти про італійське судноплавство*. Бердянськ: ФОП Ткачук О.В.
- Лиман, І., Константинова, В., Данченко, Є.** (2017). *Британський консул і промисловець Джон Грієвз*. Бердянськ: Видавець Ткачук О.В.
- Лиман, І., Константинова, В.** (2015а). Британський консул у Бердянську Вільям Георг Вагстаф. *Scriptorium nostrum*. Вип. 3. 72–90.
- Лиман, І., Константинова, В.** (2015б). На захисті інтересів Великої Британії у Північному Приазов'ї: консул Джеймс Ернест Наполеон Зораб. *Історія торгівлі, податків та мита*. Вип. 2. 139–156.
- Лиман, І., Константинова, В.** (2018а). З'єднуючи Британську, Російську і Німецьку імперії: родина британського віце-консула Джона Грієвза в авангарді модернізації на Півдні України. *Україна модерна*. Вип. 25. 194–222.
- Лиман, І., Константинова, В.** (2018б). *Німецькі консули в Північному Приазов'ї*. Дніпро: ЛІРА.
- Лиман, І., Константинова, В.** (2018с). *Український Південь очима консулів Британської імперії XIX – початку XX ст. Том 1: Британські консули в портовому місті Бердянську*. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського Національної Академії Наук України.
- Лиман, І., Константинова, В.** (2020). *Грецька громада та консули Греції у Бердянську XIX – початку XX століття*. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні.
- Янсон, Ю.** (1870). *Статистическое исследование о хлебной торговле в Одесском районе*. Санкт-Петербург: Типография В. Безобразова и Компании.
- Янсон, Ю.** (2011). Днестр: его место в сельском хозяйстве и торговле. *Сокирянщина: Историко-краеведческий альманах*. Вип. 4. 181–214.
- Auswärtiges amt des Deutschen Reiches.** (1873). *Verzeichniss der Kaiserlich Deutschen Consulate. Januar 1873*. Berlin: Auswärtiges amt des Deutschen Reiches.
- Bundesgesetzblatt des Norddeutschen Bundes 1869.* (1890). Berlin: Verlag von Elwin Staude.
- Bünger, J.A.** (Ed.). (1867). *Allgemeiner Wohnungs-Anzeiger nebst Adreß- und Geschäftshandbuch für Berlin, dessen Umgebungen und Charlottenburg auf das Jahr 1867*. Berlin: C. Hayn.
- Deutsches Reichsgesetzblatt Band.* (1871). № 39.
- Erik-Amburger-Datenbank.** (n.d.). Ausländer im vorrevolutionären Russland. *Leibniz-Instituts für Ost- und Südosteuropaforschung*. URL: <https://amburger.ios-regensburg.de/?id=4962> (Accessed 31 March 2020).
- Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz (GSPK).** III. HA MdA, II № 431: Konsulat in Odessa, Bd. 3. Dez. 1850 – Juni 1868.
- GSPK.** III. HA MdA, II № 432: Konsulat in Odessa, Bd. 4. Juli 1868 – Juli 1869 [in German]. *Handbuch über den Königlich Preussischen Hof und Staat für das Jahr.* (1874). Berlin: Decker.
- Jones, P.J.** (2017). *The Cabinet of Linguistic Curiosities: A Yearbook of Forgotten Words*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lyman, I., Konstantinova, V.** (2016a). British vice-consul in Berdyansk John Edward Greaves. *Scriptorium nostrum*. Vol. 2. № 5. 86–108.
- Lyman, I., Konstantinova, V.** (2016b). William George Wagstaff – British consul, responsible for Ekaterinoslav Province and ports of the Sea of Azov. *Istoriia i kultura Prydniprov'ia: Nevidomi ta malovidomi storinky*. Vol. 12. 57–62.

- Lyman, I., Konstantinova, V.** (2017). British Consul in Berdyansk Cumberbatch, great-greatgrandfather of modern Sherlock Holmes. *Scriptorium nostrum*. Vol. 2. № 8. 195–202.
- Lyman, I., Konstantinova, V.** (2019). British consulates in port cities of the Northern Black Sea and Azov Region of the second half of the 19th – early 20th centuries. *East European Historical Bulletin*. Vol. 12. 44–53.
- Lyman, I., Konstantinova, V.** (2020). Prussian consuls on the Southern Ukrainian frontier in the 19th century”. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi The Journal of Southeastern European Studies*. Vol. 35. 145–173.
- Lyman, I., Konstantinova, V.** (2021a). British Consuls in Berdyansk: Connecting Regions and Countries. *Британські адреси Півдня України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 26 листопада 2021 р.)*. Київ: ТОВ «Геопринт». 11–13.
- Lyman, I., Konstantinova, V.** (2021b). Network formation of the Prussian Consular Offices in Ukrainian lands in the 19th century: Case study of the port city of Kerch. *East European Historical Bulletin*. Vol. 18. 45–55.
- Preussisches Handelsarchiv.** (1863). Verzeichniss der am 1. Januar 1863 in Auslande angestellten Preussischen Consular-Beamten. *Wochenschrift für Handel, Gewerbe und Verkehrsanstalten*. № 1. S. 6.
- Rigler, J.** (1873). *Das Medizinische Berlin. Dargestellt von Dr. Johannes Rigler, pr. Arzt etc.*
- Rigler, J.** (1879). *Über die Folgen der Verletzungen auf Eisenbahn Insbesondere Der Verletzungen Des Rückenmarks: Mit Hinblick Auf Das Haftpflichtgesetz*. Berlin: G. Reimer.
- von König, B.W.** (1854). *Preußens Consular-Reglement nach seiner heutigen Geltung und in seiner heutigen Anwendung*. Berlin: Decker.
- von Thielmann, F.** (1873). Der Handel Russlands mit Europa im letzten Jahrzehnt. *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*. Vol. 29. № 4.

References

- Konstantinova, V., Lyman, I., Ihnatova, A.** (2016). *Yevropeiske spriamuvannia Pivnichnoho Pryazovia v impersku dobu: brytanski konsulski raporty pro italiiske sudnoplavstvo [The European orientation of the Northern Azov Sea Region in the Imperial Era: British consular reports on italian shipping]*. Berdiansk: FO-P Tkachuk O.V. 184 p. [in Ukrainian]
- Lyman, I., Konstantinova, V., Danchenko, Ye.** (2017). *Brytanskyi konsul i promyslovets Dzhon Hriievz [British consul and industrialist John Grieves]*. Berdiansk: Vydavets Tkachuk O.V. 200 p. [in Ukrainian]
- Lyman, I., Konstantinova, V.** (2015a). Brytanskyi konsul u Berdiansku Viliam Heorh Vahstaf [British Consul in Berdyansk, William George Wagstaff]. *Scriptorium nostrum*. Vol. 3. 72–90. [in Ukrainian]
- Lyman, I., Konstantinova, V.** (2015b). Na zakhysti interesiv Velykoi Brytanii u Pivnichnomu Pryazov'i: konsul Dzheims Ernest Napoleon Zorab [Defending the interests of Great Britain in the Northern Azov Sea: Consul James Ernest Napoleon Zorab]. *Istoriia torhivli, podatkov ta myta*. Vol. 2. 139–156. [in Ukrainian]
- Lyman, I., Konstantinova, V.** (2018a). Z'iednuivchy Brytansku, Rosiisku i Nimetsku imperii: rodyna brytanskoho vitse-konsula Dzhona Griieva v avanhardi modernizatsii na Pivdni Ukrainy [Connecting the British, Russian and German Empires: The family of British Vice-Consul John Grieves at the forefront of modernisation in southern Ukraine]. *Ukraina moderna*. Vol. 25. 194–222. [in Ukrainian]
- Lyman, I., Konstantinova, V.** (2018b). *Nimetski konsuly v Pivnichnomu Pryazovi [German consuls in Northern Pryazovia]*. Dnipro: LIRA. 500 p. [in Ukrainian]
- Lyman, I., Konstantinova, V.** (2018c). *Ukrainskyi Pivden ochyma konsuliv Brytanskoi imperii 19 – pochatku 20 st. Tom 1: Brytanski konsuly v portovomu misti Berdiansku [The Ukrainian South through the Eyes of the British Consuls of the 19th and Early 20th Centuries. Volume 1: British Consuls in the Port City of Berdyansk]*. Kyiv: Instytut ukrainskoi arkheohrafii ta dzhereloznavstva im. M.S. Hrushevskoho Natsionalnoi Akademii Nauk Ukrainy. 630 p. [in Ukrainian]
- Lyman, I., Konstantinova, V.** (2020). *Hretska hromada ta konsuly Hretsii u Berdiansku XIX – pochatku XX stolittia [Greek community and Greek consuls in Berdyansk in the nineteenth and early twentieth centuries]*. Melitopol: Vydavnychi budynok Melitopolskoi miskoi drukarni. 494 p. [in Ukrainian]
- Yanson, Yu.** (1870). *Statisticheskoe issledovanie o khleбноi torgovle v Odesskom raione [Statistical study of bread trade in the Odessa district]*. Sankt-Peterburg: Tipografiya V. Bezobrazova i Kompanii. 414 s. [in Russian]
- Yanson, Yu.** (2011). Dnestr: eho mesto v selskom khoziaistve y torhovle [The Dniester: Its place in agriculture and trade]. *Sokyrianshchyna: Istoryko-kraieznavchyi almanakh*. Vol. 4. 181–214. [in Russian]

- Auswärtiges amt des Deutschen Reiches.** (1873). *Verzeichniss der Kaiserlich Deutschen Consulate. Januar 1873* [Directory of the Imperial German Consulates. January 1873]. Berlin: Auswärtiges amt des Deutschen Reiches. [in German]
- Bundesgesetzblatt des Norddeutschen Bundes 1869* [Federal Law Gazette of the North German Confederation 1869]. (1890). Berlin. [in German]
- Bünger, J.A.** (ed.). (1867). *Allgemeiner Wohnungs-Anzeiger nebst Adreß- und Geschäftshandbuch für Berlin, dessen Umgebungen und Charlottenburg auf das Jahr 1867* [General Housing Gazette together with address and business handbook for Berlin, its environs and Charlottenburg for the year 1867]. Berlin: C. Hayn. 1193 s. [in German]
- Deutsches Reichsgesetzblatt Band* [German Reich Law Gazette]. (1871). № 39. [in German]
- Erik-Amburger-Datenbank.** (n.d.). Ausländer im vorrevolutionären Russland [Foreigners in pre-revolutionary Russia]. *Leibniz-Instituts für Ost- und Südosteuropaforschung*. URL: <https://amburger-ios-regensburg.de/?id=4962> (Accessed 31 March 2020). [in German]
- Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz (GSPK).** III. HA MdA, II № 431: Konsulat in Odessa, Bd. 3. Dez. 1850 – Juni 1868. [in German]
- GSPK.** III. HA MdA, II № 432: Konsulat in Odessa, Bd. 4. Juli 1868 – Juli 1869. [in German]
- Handbuch über den Königlich Preussischen Hof und Staat für das Jahr 1875* [Handbook on the Royal Prussian Court and State for the year 1875]. (1874). Berlin: Decker. 1140 p. [in German]
- Jones, P.J.** (2017). *The Cabinet of Linguistic Curiosities: A Yearbook of Forgotten Words*. Chicago: The University of Chicago Press. 384 p. [in English]
- Lyman, I., Konstantinova, V.** (2016). William George Wagstaff – British consul, responsible for Ekaterinoslav Province and ports of the Sea of Azov. *Istoriia i kultura Prydniprovia: Nevidomi ta malovidomi storinky*. Vol. 12. 57–62. [in English]
- Lyman, I., Konstantinova, V.** (2017). British Consul in Berdyansk Cumberbatch, great-greatgrandfather of modern Sherlock Holmes. *Scriptorium nostrum*. Vol. 2. № 8. 195–202. [in English]
- Lyman, I., Konstantinova, V.** (2019). British consulates in port cities of the Northern Black Sea and Azov Region of the second half of the 19TH – early 20TH centuries. *East European Historical Bulletin*. Vol. 12. 44–53. [in English]
- Lyman, I., Konstantinova, V.** (2020). Prussian consuls on the Southern Ukrainian frontier in the 19th century”. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi The Journal of Southeastern European Studies*. Vol. 35. 145–173. [in English]
- Lyman, I., Konstantinova, V.** (2021). British Consuls in Berdyansk: Connecting Regions and Countries. *Brytanski adresy Pivdnia Ukrainy: Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Kyiv, 26 lystopada 2021 r.)*. Kyiv: TOV “Heoprynt”. 11–13. [in English]
- Lyman, I., Konstantinova, V.** (2021). Network formation of the Prussian Consular Offices in Ukrainian lands in the 19th century: Case study of the port city of Kerch. *East European Historical Bulletin*. Vol. 18. 45–55. [in English]
- Preussisches Handelsarchiv.** (1863). Verzeichniss der am 1. Januar 1863 in Auslande angestellten Preussischen Consular-Beamten [List of Prussian consular officials employed abroad on 1 January 1863]. *Wochenschrift für Handel, Gewerbe und Verkehrsanstalten*. № 1. S. 6. [in German]
- Rigler, J.** (1873). *Das Medizinische Berlin. Dargestellt von Dr. Johannes Rigler, pr. Arzt etc.* [The Medieval Berlin. Presented by Dr Johannes Rigler, pr. Doctor etc.]. Berlin: Verlag von Elwin Staude. 456 s. [in German]
- Rigler, J.** (1879). *Über die Folgen der Verletzung auf Eisenbahn Insbesondere Der Verletzungen Des Rückenmarks: Mit Hinblick Auf Das Haftpflichtgesetz* [On the consequences of railway injuries, in particular spinal cord injuries: With regard to the Liability Act]. Berlin: G. Reimer. [in German]
- von König, B.W.** (1854). *Preußens Consular-Reglement nach seiner heutigen Geltung und in seiner heutigen Anwendung* [Prussian consular regulations in their current validity and application]. Berlin: Decker. 388 s. [in German]
- von Thielmann, F.** (1873). Der Handel Russlands mit Europa im letzten Jahrzehnt [Russia’s trade with Europe in the last decade]. *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*. Vol. 29. № 4. [in German]